

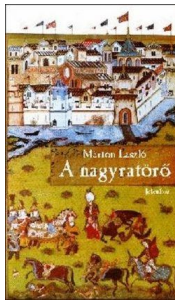
Történelmi klisétorés avagy középkori mélylélektan

Márton László: *A nagyratörő*

„Létezik egy olyan felfogás, amely szerint nagyszabású témákról csak emelkedett módon lehet beszélni. És megfordítva: ahol tréfás, groteszk, alantas mozzanatok merülnek fel, az csak valami kisszerű dolog lehet. [...] Ennek eredménye egy csomó tökéletesen kiüresedett, semmitmondó klisé [...] arra törekedtem, hogy nagyszabású személyiségeket mutassak, akik azonban helyel-közzel romlottak is, gonoszak, nevetségesek – és mindez együtt érvényes.”

Márton László már a kötet fülszövegében (amely Radnóti Zsuzsa interjújából származik) gesztust tesz, természetesen kiderül később, miért mindez, merthogy meg lesz az olvasó dolgoztatva, méghozzá keményen.

Nem könnyű egy nagyformátumú munkához nyúlni, pláne egy többszörösen kitüntetett, zseniális író-dramatőr-költő-műfordító munkájához, akinek jelen művét hatalmas színpadi siker is kíséri. Már műfajilag is „el vagyunk kapva”: szomorújáték (legalább mankó az értelmezéshez), találunk hihetetlen mennyiségű szereplőt, akiknek jó részét természetesen, ragaszkodva a műfaji szabályokhoz, nem kerüli el a tragikus vég. (Jósol a „Köszöntő”: „az idők alkonyán lett születésünk / és az éjszakába hajlik életünk”.) A trilógia (*A nagyratörő*, *Az állhatatlan*, *A törött nád-szál*) megértésében segítenek a történetmondók, megkapjuk a hátteret és az

előtörténetet is: Báthory Zsigmond fejedelem uralkodásának idején járunk a 16. századvégi Erdélyben, melyet egyszerre fenyeget kívülről a Török és a Habsburg Birodalom, belülről pedig a családi és politikai viszályok, érdeellentétek. A parabolikus narráció és a filozófiai gondolatfolyamok miatt akár a huszadik században és a jelenben is lehetnénk, de a szerző nem választja az automatikusan feltételezett aktualizálást (természetesen a mű működik ebben a szemszögben is), sem időt, sem esélyt nem kínál erre, mert nem áll meg ennél a mélyebb rétegnél – „aláás”, egészen velőig hatol, és ez a már-már vakmerőség működik.

Márton nem bírál, hanem láttat. A huszadik századi osztrák-magyar drámairodalomban-történetírásban is felfedezhetőek az ábrázolás e formájának csirái (gondolok itt például Ödön von Horváthra), de ott mégis az aktuális helyzetre vonatkozóan szerepel. Márton viszont jelen tud lenni egy archaikus környezetben úgy, hogy nem akar sem archaizálni, sem aktualizálni – a szöveg nem egyszerűen huszadik századi megjelenítés korai nyelvi eszközökkel (erotikus, közönségesbe hajló pórnyelv, klasszikus műveltség nyelve, dialektika, filozófia, szakszavak stb.), és egyértelműen kizárható a középkori helyzetmegjelenítés tisztán középkorisan, hisz maga a szerző személye akadály. Egyfajta szövevénye inkább a

megjelenítési módoknak: jól megkomponált (új tartalmi-jellemzési módszerekkel), tudatosan masszív anyagból felépített, monumentális erőd ez, mert nem dőlnek egymásra a történelmi idősíkok, nem válik direktté, túltalattá, ez a masszív nyelv mégis finoman íveli, szövi komplexszé a szövegtestet. Nem ragad le az olvasó sem a tipizálásnál, sem az áthallások keresésénél, egyfajta „nem is akkor, nem is most”-ba, egyetemes, történelmen túli világba kerülünk. A bravúr az egyszerű kifejezések, hagyományok, bűvös számok, misztikumok a groteszkkal és a posztmodernnel való elegyítésében rejlik, ahogy az alkímiában, itt is fontos a megfelelő arány, és kijelenthető: Márton jól adagolt.

Mintegy mellékesen megfestődik a díszlet (világ-, kor-, ország-, és társadalomkép), s mellé válaszok, reakciók is jönnek a szereplőktől olyan témakörökben, mint filozófia, bölcséleti kérdések, földrajz, művészet, tudomány, politika, egyházkérdés, vallás – mind-egyiknek jelen van egy globális dimenziója, ugyanakkor a szerző megrajzolja a társadalmi kérdések egyéni vetületét is, a problémák lecsapódnak a mikro- és a makrokörnyezetben egyaránt. Dipólusos rendszerben mozognak a karakterek (polarizált idő, tér, karakterek: Báthory Zsigmond kontra Báthory Boldizsár, Báthory Zsigmond kontra Báthory Zsigmond, a már említett törökök és Habsburgok, katolikusok a protestánsokkal szemben, keresztények és az iszlám), de Márton a kétféle pólust egyfajta reflektorként, szemszöggként értelmezi és használja, ebben az alapvetően kettős fényben mutatja be a sokkal több rétegű történelmet, szereplőket.

Megjelenik a „theatrum mundi” (némi Brechtes érzetekkel, szellemes és intelligens tanmesékkel az olasz udvari művészek-nevettetők játékában, amely megsejteti a komoly kritikai mondani-valót/tartalmakat), az abszurd (a háttérben „zajló” per túllép a kafein, azaz az örülettel megtoldva, hogy közbenjárással ugyan, de a szereplő kéri maga ellen a vizsgálatot); keleti és bibliai motívumok, kultúrák, filozófiák és nyelvek keverednek, olyan élénkséggel, hogy kétségtelen, ennek a szomorújatéknak színház a világa.

Ebben a színházban pedig Báthory Zsigmond a bábumozgató nagymester („Én vagyok a sárkányeregető / fiú a réten, s én vagyok a sárkány; / én vagyok a templom, és én vagyok / a templom népes gyülekezete”). Epilepsziás rohamai telítettek filozofikus látomásokkal, szakrális áthallásokkal; hogy örülettel, bűnnel vagy éleslátással van-e dolgunk, ez egy az egyben a kedves olvasóra van bízva; olvasásfelfogás kérdése még a legalapvetőbb jellemvonás megállapítása is. És ez pontosan így jó. Zsigerileg kiforgatott minden, mutatja a „szeretlek” szó használata beszédben és cselekedetben, valahogy kizárólag a mélyen szeretettek kíméltetnek meg az árnyékvilágtól, ami jelen esetben a földi létezés folytatása.

S hogy meg leszünk-e nyugtatva? Aligha, de legalább a végén ott a remény egy utópisztikus magyar képben: „Majd a távoli csillagzatokban / találunk másik magyar-nemzetet / éppannyira magyart, mint a magyar / anynyi különbséggel, hogy boldogabbat.”

(Jelenkor, Pécs, 2010)